

SAMLAREN

*Tidskrift för
svensk litteraturhistorisk
forskning*

ÅRGÅNG 87 1966

Svenska Litteratursällskapet

UPPSALA

Almqvist & Wiksells

BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG

UPPSALA 1967

HARALD ELOVSON: *Lyrisk ur världslitteraturen. En litteraturhistorisk antologi*. Gleerups. Lund 1965.

Anders Österlings av litteraturstuderande och andra lyrikläsare ofta anlitade översättningsantologi All världens lyrik har sent omsider fått efterföljare, och inte en utan flera. För ett par år sedan kom Johannes Edfelts och Natur & Kulturs Världens bästa lyrik och nu har Harald Elovson och Gleerups presenterat sitt alternativ, *Lyrisk ur världslitteraturen*. Åt detta utbud bör man rimligen glädjas, så litet intresse som tidigare ägnats den lyriska skatt vi äger i våra översättningar, men det inger samtidigt betänkligheter. En jämförelse mellan de olika antologierna ger nämligen vid handen att man helst bör hålla sig med alla tre, och att man dessutom ingalunda bör avstå från att skaffa sig Lennart Breitholtz' och Gebers antologiserie *Litteraturens klassiker i urval* och översättning, som är välförsedd med lyriköversättningar, låt vara att de finns utspridda över seriens olika delar. Alla de fyra verken har det mesta av sitt stoff gemensamt men innehåller därutöver sådant som vart och ett är ensamt om. Att åtskilligt saknas hos Österling beror främst på att ett stort antal översättningar tillkommit sedan hans bok gavs ut, medan lakunerna hos de senare antologierna har sin främsta orsak i upphovsmannarättsliga förhållanden. De olika redaktörerna och förlagen har helt enkelt gått i vägen för varandra, vilket varit kännbart för särskilt Elovson.

Hans omfattande antologi har dock åtskilliga förtjänster, bland annat den att vara uppställd efter epoker i stället för efter språkområden, även om principen inte konsekvent har kunnat fasthållas. Den är avsedd främst för de litteraturstuderande vid universitetet, vilket fört med sig att antiken tilldelats ett vidgat utrymme och att originalens titlar och utgivningsår ordentligt angivits, vilket är värt beröm. Som handbok fyller den trots allt en lucka och kommer säkert att med tiden växa sig in i rollen av standardverk vid sidan av Breitholtz' klassikerserie. Men syftet betyder också att många språkområden är underrepresenterade, till exempel det ryska och det spanska. Namn som Achmatova, Lorca och Rubén Darío lyser med sin frånvaro. Och nog borde en antologi av det här slaget, avsedd att användas av studenter av vilka man kräver en viss färdighet i främmande språk, vara försedd med parallelltexter på originalspråken. I ett föga inspirerat förord, där utgivaren i detalj redovisar sina i flera fall diskutabla urvalsprinciper, meddelar Elovson att förlaget räknar med att publicera originaltexterna i ett separatband. En bättre lösning vore otvivelaktigt att placera texterna sida vid sida och dela upp hela verket på två band. En sådan anordning skulle inte bara göra antologin lättare att använda vid översättningsgranskning utan också göra det möjligt att använda friare om-diktningar. Elovsons princip att föredra bokstavstroga tolkningar har inte alltid tillämpats på ett lyckligt sätt och de beställningsöversättningar, signerade Sven Collberg, som rikligt förekommer uthärdar inte jämförelse med tolkningar av motsvarande dikter hos Österling eller Edfelt.

Volymen kan naturligtvis med utbyte anlitas även av andra lyrikläsare än dem som följer universitetens kursplaner. En fingervisning i den riktningen ligger i det inledande kapitel som Elovson i föregångarnas efterföljd har ägnat orientens poesi, en sfär som inte ingår i kursfordringarna i det geografiskt inskränkta ämnet allmän litteraturhistoria. Men proportionerna är talande: medan Japan är helt orepresenterat och Kinas tretusen-åriga lyriktradition ägnas 9 1/2 sidor, får Heine breda ut sig på inte mindre än 17 antologisidor, en omständighet som inte beror på att det saknas användbara översättningar av kinesisk poesi. Det är traditionell litteraturhistorisk slagsida, den må sedan vara aldrig så öppet redovisad.

Reidar Ekner

RENÉ WELLEK: *A History of Modern Criticism 1750-1950*. 3. *The Age of Transition*. 4. *The later Nineteenth Century*. Yale University Press 1965.

Jämmt tio år efter det att de två första banden i René Welleks stora kritikhistoria publicerades har ytterligare två delar utkommit. Enligt den ursprungliga planen skulle verket därmed ha fullbordats, men det kolossala stoffet har sprängt ramen. Framställningen har nu förts fram till 1800-talets slut, och det ställs i utsikt en avslutande volym

om tiden fram till 1950: med Welleks lärda essäer om nittonhundredrattalsdiskussionen i *Concepts of Criticism* i minnet kan man hysa välgrundade tvivel om att han skall få plats med allt sitt vetande i ett band. Redan nu omfattar hans teckning av den moderna kritikens historia nära 1900 sidor, bibliografier, noter och register inräknade: det är i klart språk en belysning av omfånget av den litterära kritiken och följaktligen av historiskrivarens våldiga uppgift.

Genom sitt sätt att uppfatta begreppet kritik har Wellek ingalunda gjort denna uppgift mindre krävande, vare sig i fråga om beläsenhet och teoretisk skärpa eller vad beträffar utrymmet för redovisningen. I det första bandets företal gav han en programförklaring: »The term 'criticism' I shall interpret broadly to mean not only judgments of individual books and authors, 'judicial' criticism, practical criticism, evidences of literary taste, but mainly what has been thought about the principles and theory of literature, its nature, its creation, its function, its effects, its relations to the other activities of man, its kinds, devices, and techniques, its origins and history. I shall try to steer a middle course between pure aesthetics on the one hand—'aesthetics from above', speculations about the nature of the beautiful and about art in general—and mere pronouncements of impressionistic taste, unsubstantiated, unargued opinions, on the other.» (I, V) Med egna dyrköpta erfarenheter och med lärdomar från de första bandens mottagande återvänder han nu till avgränsningsproblemen. Han uppberar, att det är litteraturteorins historia han främst intresserar sig för, och med litteraturteori avser han »poetics of all imaginative writing, whether in verse or prose» (III, V). Som han ser saken, kan den icke skiljas ut vare sig från den allmänna estetiken eller från praktisk litteraturbedömning — Northrop Fries strävanden i den riktningen anser Wellek misslyckade. Det innebär nu inte, att Wellek skulle vara säker på att han alltid iakttagit riktiga proportioner mellan estetik, litteraturteori, litteraturhistoria och praktisk kritik, men han finner det vara ett empiriskt problem och inte ett teoretiskt spörsmål a priori.

På motsvarande sätt tillbakavisas ett argument, som Erich Auerbach framfört, att litteraturkritik inte är något enhetligt studieobjekt, bl. a. därför att dess förutsättningar och syften är så mångskiftande och antalet problemkombinationer följaktligen så enormt. Att Auerbach pekat på en väsentlig svårighet är givet, men Wellek konstaterar framt, att det just är denna mångfald av metoder och synsätt som är ämnet för hans arbete: och en enhetlighet ligger ju i att allting centererats kring litteraturen. En förutsättning för att ett så sammansatt ämne skall kunna studeras med någon framgång är emellertid enligt Welleks mening, att forskaren själv undviker vad han kallar en alexandrinsk eklekticism och en anarkistisk relativism. I sina teoretiska skrifter, av vilka han särskilt framhåller *Theory of Literature* och *Concepts of Criticism*, har han presenterat en egen värde teori med benämningen »perspektivism», och den ligger till grund för hans konception av kritikens historia.

Även om denna perspektivism knappast skulle visa sig särskilt hållbar eller intressant vid en begreppsanalytisk granskning, fungerar den i praktiken som ett alternativ mellan ytterligheterna relativism — främst i gestalt av historicism — och absolut, apriorisk värdering. Termen tjänar som en beteckning för upphovsmannens förmåga att objektivt utreda vitt skilda åskådningar samtidigt som han bevarar en värderande distans. Läsningen av de stora volymerna ger intryck av stor redbarhet i redovisningen, förenad med en självständighet, som någon gång kan växa till självsäkerhet. Hur läsaren reagerar inför kombinationen är givetvis i mycket en fråga om personlig smak — själv saknar jag kanske en större inlevelse och livligare färgläggning. Som Wellek tolkat uppgiften, kommer den teoretiska analysen och den egna värderingen att bli dominerande, och för den som sträckläser de mäktiga banden kan det hela bli en smula för abstrakt, för långt borta från den konkreta historiska situationen: någon gång kan man tycka, att författarens egen närvaro känns alltför starkt på bekostnad av de behandlade auktorernas. Man får överhuvudtaget veta mycket litet om människorna bakom de kritiska teorierna och expositionerna, såväl deras personliga utgångspunkter som de sociala betingelserna. Wellek har tydligen själv varit medveten om detta, när han skrev sin avslutande sammanfattning i del 4, men han försvarar sig mot den tänkta invändningen med att kritikens historia inte kan skrivas på samma sätt som t. ex. den politiska. Det är nog riktigt, och Saintsbury's exempel verkar avskräckande, men det hindrar inte, att

man blir nyfiken både på personerna bakom teorierna och på teoriernas spridningsvägar: vetgirigheten stillas inte i Welleks arbete. Till dess abstrakta prägel bidrar även språket. Trots författarens stora ordförråd, som ger honom utmärkta redskap för karakterisering och utredning av teorierna och systemen, finns det enligt min mening något doftlöst i hans språk, något alltför operonligt; kanske är emigrantens öde ofrånkomligen detta, och det skall genast sägas, att följderna ingalunda blir fatala i Welleks fall.

Delen 3 bär titeln *The Age of Transition* och inleds med ett avsnitt om fransk kritik före 1850. De sista fransmän, som behandlades i andra delen, var Stendhal och Hugo, och framställningen startar nu med akademiska dii minores (i det långa perspektivet väl att märka!) som Barante och Guizot. Men det stora namnet blir givetvis Sainte-Beuve. Wellek avstår från att försöka åstadkomma någon kronologiskt fastlagd utveckling i Sainte-Beuves kritik utan diskuterar i stället de grundläggande värderingarna. Den första kräver av kritikern en strävan efter att förstå den han behandlar: »j'aime tout ce qui est de l'homme quand l'homme est distingué et supérieur; je me laisse et me laisserai toujours prendre à la curiosité de la vie, et à ce chef-d'œuvre de la vie — un grand et puissant esprit; avant de la juger, je ne pense qu'à la comprendre et qu'à en jouir quand je suis en présence d'une haute et brillante personnalité.» (III, 286.) Till detta kommer den artistiska ambitionen; den frustrerade poeten Sainte-Beuve kan ibland tala om sin kritik som nära nog en högre form av poesi. Men framför allt är kritikens funktion dömande, och även om han i teoretiska uttalanden kunde reducera den rollen avkunnade han själv ständigt domslut — inte sällan i obarmhärtiga formuleringar, som när han i *Mes Poisons* karakteriserade dramatikern Victor Hugo som »Caliban qui pose pour Shakespeare» (III, 292). Domsluten uttalas utifrån det smakbegrepp, som varit det centrala i den franska kritiktraditionen, grundat i det stora seklet och ytterst i den klassiska kanon, men likväl rymligare än klassicitetens. Vissa delar av den framväxande realismen kunde få rum inom denna goda smak för Sainte-Beuve men ingalunda alla — Zola och bröderna Goncourt var utestängda. Även om hans på en gång alltför konservativa och alltför romantiska smak gjort honom inaktuell i dag, blir Welleks slutsummering respektfull: »Sainte-Beuve is too representative, too normal in the best sense, ever to be neglected.» (III, 72.)

Sainte-Beuve bildar sålunda en lämplig inledning till studiet av en övergångstid, men kapitlet om honom är också representativt för Welleks metod. Det inleds med en teckning av utgångsläget i senare Sainte-Beuelitteratur, går vidare med en genomgång av hans viktigaste arbeten och en detaljerad granskning av teori och metod och avslutas med ett sammanfattande omdöme; ordningen mellan inslagen kan växla, men alla finns med under varje huvudrubrik. Till varje kapitel finns en utförlig bibliografi och noggranna belägg, i vilka citaten ges i original — i texten anfördes de genomgående i översättning. Hänvisningarna stärker läsarens respekt för Welleks utomordentliga kringsyn och omfattande språkkunskaper. De egenskaperna ger honom tillträde till kritiska domäner, som är stängda för normalt utrustade läsare, främst den slaviska där Belinskij blir centralfiguren i den tredje delen, men också den italienska: ett kort kapitel om italiensk kritik finns i samma del, men eljest är det i del 4 som Italien får det största utrymme. Det motiveras naturligtvis av De Sanctis, vars *Storia della letteratura italiana* utnämns till »the finest history of any literature ever written» (IV, 124). Vitsordet säger efter vanligheten lika mycket om den som utfärdat det. De Sanctis förenade det breda historiska synsättet med förmåga till penetrerande närläsning, teori med praktik, på ett sätt som uppenbarligen nära överensstämmer med Welleks egna perspektivistiska ideal. Han sammanställs med Belinskij och Taine i det avseendet, att han skapade en syntes av Hegels historicism och romantikens esteticism och den moderna positivistiska realismen. Det innebar en översättning av de centrala resultaten av guldålderns intensiva litteraturdebatt till modernt språk, och uppenbarligen anser Wellek, att dessa resultat alljämt bevarar sin giltighet — diktverket blir också för honom det konkret universella, om vi som romantikerna bemödar oss om att bringa det mest komplexa på en syntetisk formel.

Förutom fransk, italiensk och rysk kritik innehåller den tredje delen utförliga kapitel om engelsk, amerikansk och tysk kritik fram till 1800-talets mitt. Av engelsmännen får Carlyle och Ruskin den största uppmärksamheten, av amerikaner naturligt nog Poe —

tecknad som ett slags försenad 1700-talsrationalist med okulta böjelser — och Emerson, av tyskarna litteraturhistorikern Georg Gottfried Gervinus, vars *Geschichte der poetischen Nationalliteratur der Deutschen* karakteriseras som den bästa litteraturhistorien på något språk före Taine och De Sanctis. Det är åtminstone för mig en överraskande värdesättning, men i övrigt kan man i Welleks noggranna genomgång knappast finna några sensationella omvärderingar. Det var väl inte heller att vänta av en så kringlyst och balanserad forskare.

På grund av stoffets art går man till den fjärde delen med större förväntningar. Här figurerar ju huvudparten av de mästare som satt sin prägel på vårt eget sekels litteraturvetenskap och kritik. Samtidigt som antalet namn växer blir skaran brokigare. Diktare och essäister uppträder tillsammans med vetenskapsmän från olika discipliner — litteraturforskare, historiker, estetiker, sociologer, filosofer — och Wellek hämtar sina belägg från mycket disparata källor: från uttalanden i brev, föreläsningsmanuskript, tidningsartiklar, essäer, akademiska specimina. Det händer, att man ville efterlysa en källkritisk kommentar ibland. Man kan knappast ge en rättvisande bild av Matthew Arnold som ansvarig litteraturbedömare genom att anföra en rad olika kritiska synpunkter från hans korrespondens. Å andra sidan bidrar exemplen naturligtvis till att göra bilden mera levande och nyanserad, och läsaren kan själv med den utförliga notapparatusens hjälp värdera källorna, om han anstränger sig något.

Trots mängden av namn och åskådningar frapperas man av hur tydligt några kungseleder framträder i Welleks höga fågelperspektiv. Den dominerande har sin utgångspunkt i den tyska romantikens organismestetik och förgrenar sig därifrån till en rad punkter vid kartkanten: när verket slutförts, skall de flesta visa sig leda in i centrala sammanhang under nittonhundratalet. Den viktigaste leder över Hegel. Inte bara Taine och De Sanctis och Belinskij möter längs den vägen utan också så väsensskilda diktare som Whitman och Mallarmé, och så naturligtvis en vänsterhegeliansk kohort med Marx och Engels som de djärvaste stigfinnarna. Som den förste marxistiske kritikern av någon betydelse betecknas Franz Mehring, men i den rubriceringen har Wellek inget stöd av en så framstående Marxteolog som Georg Lukács: andra av »the Communist schoolmen» (IV, 318) har emellertid försvarat Mehring mot Lukács' anklagelser för deviationistiska böjelser. Welleks slutomdöme om Mehring gör det fullt klart, att han betraktar den marxistiska litteraturteorins frukter som onda: »Mehring sees the problem of popular art in a mass society and tries to solve it, abstractly, by the hope for a new art in a Utopia, which would, however, preserve the heritage of the past. He genuinely tried to make the German classics acceptable to the proletariat in spite of their different social outlook. He could not foresee the dismal results of Socialist Realism nor the distortions to which the classics would be subjected in its name. His own much more gentle and timid attempts ominously presage the things to come.» (IV, 319)

Här antyds sålunda en linjedragning in i 1900-talet, och så sker givetvis på flera punkter. I det mycket intressanta och ytterst respektfulla kapitlet om Wilhelm Dilthey framhålls en överensstämmelse mellan hans psykofysiska värdekriterier och Richards', och förklaringen söks i ett gemensamt ursprung hos Fechner (IV, 330 f.). Däremot är Wellek förvånande ovillig att se några egentliga föregångare till 1900-talets psykoanalytiska litteratursyn i Freuds eget århundrade (467 f.). Det beror rimligen på hur man definierar. I ett tidigare kapitel om ryska konservativa kritiker — »dubbelt bortglömda» i Västerlandet därför att de dels aldrig översatts dels utplånats ur hävderna av den sovjetiska litteraturforskningen — talas det om att Apollon Grigoriev (1822–1864) delade Schellings och Carlyles uppfattning att »unconsciousness gives creative works their unfathomable depth» (267). Den formuleringen påminner om att det för många diktare och kritiker fanns en förbindelse mellan romantikens irrationalism och psykoanalysen, alldeles särskilt för dem som mottog avgörande impulser av symbolismen, där det undermedvetnas fugor klingade fram i romantisk orkestrering. Men för Wellek består psykoanalytisk litteratursyn i åsikten att diktingen är en struktur av myter, och med den begränsningen är det möjligt att se teorin som en uppfinning av 1900-talet: själv tycker jag nog, att det är en alltför snäv definition.

Till sist ger läsningen av Welleks arbete tillfälle till vemodiga betraktelser över hur litet den skandinaviska litteraturen betytt för den västerländska kritikdebatten. Det finns

bara en nordisk kritiker, som ansetts förtjänt av ett eget kapitel, och det är som väntat Georg Brandes. Han kommer nu ganska oskadd ifrån den internationellt komparativa granskningen, men det vore fel att kalla Welleks teckning entusiastisk. I personförteckningen finns förutom Brandes femton nordiska namn, av vilka de allra flesta förekommer ytterst perifert. Den egentligen ende, som återkommer i centrala sammanhang, är Swedenborg, och det är verkligen en ironisk situation, som bland mycket annat demonstrerar, hur totalt verkningslösa en så betydande kritikers insatser som Kellgrens förblivit utanför våra språkgränser — *Man äger ej snille för det man är galen* känner ingen människa till, men den supponerade galningen är ett respekterat världsnamn. Även om Swedenborg återopas i många sammanhang, gör Welleks framställning dock icke något initierat intryck, och man kan med goda skäl misstänka, att han har rätt, när han förutsätter att t. ex. Baudelaire inte heller hade några djupare insikter i andeskådarens tankevärld, trots att han flitigt återopar honom.

Här finns emellertid sammanhang, som kan visa sig ytterligt spännande och mera djupgående än vad citat och omnämmanden avslöjar. I kapitlet om Mallarmé noterar Wellek, att diktaren då och då leker med tanken på universalspråket, det som Leibniz drömde om och som till viss del realiserats i den moderna logistiken. Men vad han inte omtalar är, att samma dröm var utgångspunkten för Swedenborgs korrespondensdoktrin, sålunda det inslag i hans system som mest fånglat poeterna. Baudelaire återopar ju direkt denna korrespondenslära, och så gör flera senare symbolistiska manifestförfattare, men också Mallarmé rör sig i sina språklekar i samma diffust eggande tankebanor, med all sannolikhet utan att veta om det. Nästan allt återstår ännu att utreda om de swedenborgianska impulserna till poesins utveckling, men en sådan utredning måste utgå från att det finns en avgörande skillnad mellan teosofens trovissa fastläggande av symbolbetydelserna i natur och Skrift och det suggererande, gränsöverskridande i de poetiska lärjungarnas symbolspråk. Där förkunnaren i allt ser läsliga tecken, som beskriver den gudomliga ordningen, kastar sig poesin med Mallarmés ord »forcenément dans le rêve qu'elle sait n'être pas, chantant l'Âme et toutes les divines impressions pareilles qui se sont amassées en nous depuis les premiers âges, et proclament, devant le Rien qui est la vérité, ces glorieux mensonges!» (IV, 642)

Men ingen har rätt att begära av en översiktlig framställning, att den skall fylla ut luckor i grundforskningen. Welleks monumentalala arbete måste redan betraktas som en av de stora humanistiska bragderna under 1900-talet, och det behöver inte sägas, att det skapat helt nya förutsättningar för forskningen inom det väsentliga ämnesområde, som täcks av den vida benämningen litteraturkritik.

Inge Jonsson

PETER BROCKMEIER: *Darstellungen der französischen Literaturgeschichte von Claude Fauchet bis Labarpe*. Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Bodin. Schriftenreihe der Arbeitsgruppe zur Geschichte der deutschen und französischen Aufklärung, 17. Berlin 1963. X + 287 s. i 8°.

Den franska litteraturforskningens historia har hittills inte blivit föremål för en monografisk behandling motsvarande René Welleks *The Rise of English Literary History* (1941), Sigmund von Lempickis *Geschichte der deutschen Literaturwissenschaft* (1920) eller Giovanni Gettos *Storia delle storie letterarie* (2 ed. 1946). Även litteraturen om enskilda forskare är mycket knapp. Det är därför med glädje som man hälsar Brockmeiers bok.

Något motsvarighet till de ovan nämnda verket är denna bok dock ej, redan av det skälet att den begränsar sig till *framställningarna* av den franska litteraturens historia, närmare bestämt arbeten, som behandla åtminstone några epoker av denna historia (s. 2). Undantar man två korta inledande kapitel om Fachel och Pasquier, som båda tidigare fått var sin monografi, och 3 sidor om 1600-talet, är huvudparten av Brockmeiers bok ägnad 1700-talet. De författare och arbeten som stå i förgrunden äro J. Mervesins *Histoire de la poésie française* (1706) — så lyder originalupplagans rätta titel — G. Massieus *Histoire de la poésie française* (1739), Cl.-P. Goujets *Bibliothèque française* (1740—